

ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ

Олена БАРАНОВСЬКА,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник лабораторії дидактики,
Інститут педагогіки НАПН України

УДК 37.013

Статтю присвячено аналізу можливостей фундаменталізації й гуманітаризації навчання в профільній школі в умовах компетентнісного підходу. Аналізується проблема компетентнісно спрямованого навчання в сучасній загальноосвітній школі. Розглядаються загальні підходи до проблеми фундаменталізації змісту освіти в старшій школі. Аналізується поняття «фундаменталізація змісту гуманітарних предметів». У статті розглядається поняття «гуманітарна освіта» як пріоритетний розв'язок загальнокультурних компонентів у змісті освіти, спрямованих на формування особистісної зрілості учнів. Доводиться необхідність трансформації змісту освіти в основній школі. Визначаються очікувані результати гуманітарної освіти: самовизначення в оточуючому світі; ціннісні орієнтації; творче

застосування сформованих компетентностей; особистісні якості, позитивна життєва позиція.

Ключові слова: фундаменталізація навчання, гуманітаризація навчання, гуманітарна освіта, компетентнісний підхід, компетентність.

Досвід вітчизняних і зарубіжних фахівців показує, що одним із пріоритетних напрямів розвитку освіти у всьому світі, головних стратегій підвищення її якості є фундаменталізація, яка відображає найважливіші базові знання й уміння, що дають змогу надалі випускнику спиратися на них у здійсненні своєї професійної діяльності. Підвищення рівня фундаментальності освіти зумовлено необхідністю орієнтації на оволодіння глибокими, сутнісними зв'язками між різноманітними процесами навколишнього світу, з розвитком його інтелектуального потенціалу.

В сучасній освіті відбуваються процеси, спрямо-

вані на зміну формально-знаннєвої парадигми гуманістичною, яка базується на теоретичних положеннях гуманної педагогіки й відповідної методології. Гуманізація освіти має враховувати індивідуальні особливості особистості, спрямованість освітнього процесу на її розвиток.

Реформи освіти відбуваються нині в більшості розвинутих країнах світу і особливе місце надається проблемі формування ключових компетентностей випускника сучасної школи. Це вимагає від української школи адекватної реакції на процеси реформування загальної середньої школи, що відбуваються в провідних країнах світу. Тому на сучасному етапі реформування змісту шкільної освіти стає актуальним адаптування здобутих теоретичних знань до життєвої практики, відповідність цих знань потребам суспільства.

Аналіз підходів до освіти в різних країнах Європи, засвідчує, що компетентнісна модель освіти в умовах її фундаменталізації стає пріоритетною на сучасному етапі. Компетентнісний підхід до навчання являє собою теоретично обґрунтовану систему ідей, принципів і пов'язаних з ними способів і форм практичної діяльності закладу, яка спрямована на розвиток ключових компетентностей учнів, набуття ними досвіду самостійного й творчого розв'язання життєвих проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що питання фундаменталізації навчання у різних аспектах розглядали: С. Батишев, В. Безрукова, А. Беляєва, Н. Бідюк, С. Гончаренко, Е. Зеєр, І. Ісаєв, С. Казанцев, Б. Камінський, С. Клепко, І. Козловська, В. Краєвський, І. Кузьміна; В. Ледньов, Е. Лузік, Н. Нічкало, А. Новиков, Я. Пономарьов, Н. Садовніков, В. Сластионін, А. Хуторської, Д. Чернілевський, Є. Шиянов та ін.

Досвід європейських країн, що займалися з'ясуванням, відбором і впровадженням ключових компетентностей, показує, що інноваційний простір ХХІ століття будуть визначати насамперед особистісно зорієнтоване навчання й цілий комплекс новітніх технологій. Ключовими компетентностями було визначено соціальну, полікультурну, комунікативну, саморозвитку й самоосвіти, творчу.

Останнім часом проблема компетентісно спрямованого навчання набула особливої актуальності й розглядається в різних аспектах. Не менш важливим напрямом досліджень є проблема фундаменталізації змісту освіти в старшій школі, зокрема фундаменталізація змісту гуманітарних предметів.

Українські науковці протягом останніх років активно працюють над поняттям «компетенція», «компетентність».

Поняття «компетенція» (від лат. *competo* — взаємно прагну, відповідаю, підходжу) розглядається як обізнаність із чим-небудь, коло повноважень, питань, у яких особа має певний досвід, знання; поняття «компетентність» трактується як поінформованість, обізнаність, авторитетність. В енциклопедичному словнику поняття «компетенція» також трактується як коло повноважень, питань, у якому певна особистість володіє знаннями, досвідом [2; 8; 9].

Це поняття розглядають багато дослідників у різних аспектах: Л. Гапоненко, В. Маслов (готовність до професійної діяльності); І. Єрмаков, О. Кононко (розвиток життєвої компетентності дитини, яка повинна бути домірною вимогам життя); Е. Соф'янц

(компетентність на базі здобутих знань, досвіду й діяльності учня); С. Шишов (загальна здатність, яка базується на досвіді, знаннях, цінностях) та ін. [6; 12].

Ідею перебудови змісту шкільної освіти на основі компетентісного підходу розглядають О. Барановська, Б. Бітінас, С. Бондар, І. Єрмаков, В. Краєвський, О. Савченко, М. Рижаков, С. Шишов, А. Хуторський та ін. [1; 2; 6; 11; 12].

І.Г. Єрмаков актуалізує поняття життєвої компетентності і визначає компетентність як здатність людини розв'язувати життєві проблеми, що ґрунтується на знаннях, досвіді, цінностях. Життєву компетентність автор визначає як здатність, готовність особистості до життєтворчості, успішного розв'язання життєвих завдань і продуктивного здійснення життя як індивідуального проекту [6].

С.Е. Шишов визначає це поняття таким чином: компетенція — це загальна здатність і готовність особистості до діяльності, що ґрунтується на знаннях і досвіді, які набуваються завдяки навчання, орієнтованому на самостійну участь особистості в навчально-пізнавальному процесі й спрямованому на її успішне включення в трудову діяльність [12].

Дж. Равен виділяє такі складники компетенцій: когнітивні (бачення мети, утруднень, аналіз досвіду, передбачення наслідків); афективні (емоційність, стимул, насолода); вольові якості (додаткові зусилля, мобілізація енергії); уміння й досвід (упевненість, стимул, задоволення результатом) [9].

Учасники навчального процесу мають чітко уявляти структуру освітньої компетенції або її основні інформаційні елементи. Останнім часом українськими дидактами вироблено загальні підходи до проблеми освітньої компетенції, її сутності та структури (С. Бондар, О. Барановська, І. Єрмаков, Р. Осадчук, О. Пометун, О. Савченко, С. Трубачева тощо) [1; 2; 6; 10].

Реалізація особистісно орієнтованого підходу в компетентісній моделі освіти передбачає:

- визнання дитини як головного партнера навчально-виховного процесу, який реалізує свої спрямування щодо навколишнього світу в процесі суб'єкт-суб'єктної взаємодії;

- визнання здатності дитини до саморозвитку та її права на індивідуальну траєкторію освоєння освітніх галузей і оволодіння відповідними компетентностями;

- супроводжувальну стосовно діяльності учня позицію педагога, батьків, школи, а також нормативних і навчально-методичних засобів організації навчально-виховного процесу;

- пріоритет продуктивного компонента освіти, який проявляється в творчій функції учня, над репродуктивним, що важливо для оволодіння учнем підходу до знання як інструмента розв'язання проблем.

Під терміном «фундаменталізація» розуміється істотне підвищення якості освіти і освітнього рівня людей шляхом відповідної зміни змісту предметів і дисциплін, що вивчаються, і методології навчально-виховного процесу [4].

З позиції системного підходу, фундаментальність освіти характеризується цілісністю, взаємозв'язком і взаємодією елементів, а також наявністю системоутворювальних стрижнів.

З погляду діяльнісного підходу, фундаментальність представлена наявністю таких структурних еле-

ментів змісту освіти: досвіду пізнавальної діяльності, що фіксуються як знання; досвіду здійснення відомих способів діяльності — дії за зразком; досвіду здійснення творчої діяльності під час розв'язання проблем — готовність знаходити нестандартні рішення; досвіду здійснення емоційно-ціннісних відношень.

Фундаментальними можна вважати будь-які знання, які становлять основу, «фундамент» певного предмета, дають можливість постійно здобувати нові знання, забезпечують формування ключових компетентностей учня, його мобільність — принаймні в межах обраного профілю. Саме тому для кожного напрямку підготовки цей «фундамент» буде специфічним. Для кожного профілю має бути визначений свій перелік предметів у циклі фундаментальної підготовки, яка становитиме основу вибору майбутнього напрямку професійної діяльності.

Останнім часом виникла дискусія в такому напрямі: чи правильно пов'язувати гуманітарний характер освіти тільки з певними навчальними предметами. Ще у 1991 році було сформульовано гуманітарну концепцію загальної освіти, ключовим моментом якої була гармонізація співвідношення предметів раціонально-логічного та емоційно-образного ряду. Гуманітарний проект може бути виконаний на базі будь-якого предмета, головні пріоритети — його спрямованість на універсальну освіту, розвиток, толерантність, комунікативність, єдність знання й етичних цінностей. Пріоритет повинен віддаватися не стільки гуманітарним наукам, скільки гуманітарній освіті загалом. Сутність гуманітарної освіти має в такому випадку зводитися не до розширення обсягу знань із гуманітарних предметів, а до глибинної рефлексії, розвиток здатностей до самовдосконалення, самовизначення (Бахтін М., Воронова Т., Дмитрієва М., Романова А. та ін.) [5].

Досліджуючи етимологію слова «гуманітарний», зазначимо, що воно походить від латинського слова «humanitas» — «людська природа», «освіченість», «духовна природа» тощо [7, с. 86].

Гуманітарне знання в такому ключі розглядається як:

- 1) цілісність;
- 2) наповненість особистісним смислом, досвідом, емоційна забарвленість;
- 3) знання, здобуте в ході розуміння, рівноправного діалогу суб'єкта освіти з культурним досвідом людства.

Сучасний зміст цього слова містить такі складники:

- 1) пов'язані з науковими законами, які вивчають людське суспільство, людину й культуру;
- 2) пов'язані з правами та інтересами людини, спрямовані на людську особистість;
- 3) є синонімом слова «гуманізм».

Отже, *гуманітарна освіта — це пріоритетний розвиток загальнокультурних компонентів у змісті освіти, спрямованих на формування особистісної зрілості учнів* (Галицька І., Зінченко В., Романова А. та ін.).

Характерними особливостями гуманітарних наук можуть бути названі такі:

- 1) залежність від соціокультурних факторів;
- 2) використання при гуманітарному пізнанні інтерпретаційних методів дослідження;
- 3) обов'язковість аналого-символічної системи;
- 4) наявність аксіологічного моменту.

Основними *напрямами* гуманітаризації нині оновлення змісту освіти у всіх предметних сферах на ос-

нові уявлень про специфіку гуманітарного знання; вплив на освітнє й культурне оточення іміджу гуманітарної освіти; поворот освіти до цілісної картини світу, «олюднення» знань, формування гуманітарного світосприйняття як основи відповідальності людини, креативного мислення. Гуманітарне знання — знання, яке перебуває в постійному розвитку, відбувається у відкритому діалозі.

Очікуваними результатами гуманітарної освіти можна назвати: самовизначення в оточуючому світі; ціннісні орієнтації; творче застосування сформованих компетентностей; особистісні якості, позитивна життєва позиція.

Гуманітаризація змісту освіти може бути досягнута в рамках викладання традиційних предметів за рахунок виявлення їхнього гуманітарного потенціалу:

— демонстрація місця даного предмета в системі наукових знань і культури людства в цілому, встановлення зв'язку даного предмета з іншими навчальними предметами;

— пояснення важливості даного предмета, галузі знань для практичної діяльності людей, розвитку людства в цілому;

— виявлення зв'язків вивченого з особистісним досвідом;

— знайомство з історією вивчення цього факту, явища;

— розкриття ролі особистості вченого, його внесок у науку, культуру;

— виявлення перспектив пізнання й практичного використання даного факту, явища, предмета;

— прогнозування.

Важливими характеристиками гуманітарного освітнього середовища є цілісність; антропоцентричність; інтегративність; надлишковість (перенасиченість); демократичність, толерантність.

Навчально-виховний процес навчальних закладів має зазнати відповідних змін, а саме в напрямі фундаменталізації гуманітарних предметів (тематична й змістова різноманітність гуманітарних курсів; гармонізація процентного співвідношення гуманітарних і природничих предметів; пріоритети гуманітарної освіти в цілому, а саме пріоритетний розвиток загальнокультурних компонентів у змісті освіти, який спрямований на формування особистісної зрілості учнів).

Нагальною потребою сучасної школи є формування комунікативно орієнтованої особистості, яка б активно користувалася українською мовою, застосовувала здобуті знання, сформовані вміння й навички в різних життєвих ситуаціях із дотриманням культури спілкування й мовленнєвої поведінки, удосконалювала власне мовлення. Сучасні дослідження в напрямі формування ключових компетентностей і відповідної зміни наповненості предметів гуманітарного циклу протягом багатьох років проводили ряд науковців Інституту педагогіки НАПН України, зокрема, лабораторій мовної та літературної освіти. (Н. Голуб, І. Гудзик, Л. Курач, Г. Шелехова та ін.).

Проведене анкетування вчителів і старшокласників кількох шкіл м. Києва дало можливість зробити висновок, що фундаментальне ядро предметів гуманітарного циклу має містити принципи, механізми, способи задля: а) формування цілісної особистості; б) сприйняття людини, її індивідуальності як найвищої цінності; в) позитивного сприйняття дитиною на-

воколишнього світу; г) виховання громадянина й патріота; г) реалізації загальнолюдських цінностей; д) розкриття культурологічного складника знань; е) гармонійного різнобічного розвитку особистості.

Старшокласники вважають, що зміст предметів, які їм викладають, відповідає сучасним досягненням науки й культури, але може бути переглянутий і відкоригований; акцентують увагу на доцільності застосування педагогічних інновацій у навчальному процесі, відзначають важливість компетентісно спрямованого навчання, орієнтації на майбутню практичну діяльність.

Отже, чинниками-пріоритетами, що має впливати на трансформацію змісту освіти, є: радикальна гуманітаризація змісту освіти; орієнтація на людину й фундаментальні цінності. Принцип гуманітаризації освіти передбачає підвищення статусу гуманітарних і суспільних навчальних предметів із суттєвим переосмисленням і переглядом їх змістового наповнення. Одним із шляхів оновлення змісту освіти є узгодження його з сучасними потребами. У процесі модернізації змісту освіти поставлено завдання позбутися зайвої деталізації, затеоретизованості, а натомість посилити його практичну спрямованість, розвинути ті знання й уміння, які мають особистісну значущість для молодої людини, вивести її на рівень компетентностей.

Стаття посвячена аналізу можливостей фундаменталізації та гуманітаризації навчання в профільній школі в умовах компетентного підходу. Аналізується проблема компетентного направлення освіти в сучасній загальноосвітній школі. Розглядаються загальні підходи до проблеми фундаменталізації змісту освіти в старшій школі. Аналізується поняття «фундаменталізація змісту освіти гуманітарних предметів».

В статті розглядається поняття «гуманітарне навчання» як пріоритетне розвиток культурних компонентів у змісті освіти, направлених на формування особистості учасників. Доказується необхідність трансформації змісту освіти в основній школі. Визначаються очікувані результати гуманітарного навчання: самоопределение в оточуючому світі; ціннісні орієнтації; творче використання сформованих компетентностей; особистісні якості, позитивна життєва позиція.

Ключевые слова: фундаменталізація навчання, гуманітаризація навчання, гуманітарне навчання, компетентний підхід, компетентність.

This article analyzes the possibilities of fundamentalization and the humanization of education in profile schools in the competence approach. The problem of competence approach of the directed studies is analysed at modern general school. General approaches are examined to the problem of fundamentalization of contents of education at senior school. A concept «fundamentalization of contents of humanitarian objects» is analysed. A concept «liberal education» as priority development of the general cultural components in contents of education, sent to forming of personal maturity of schoolchildrens, is examined in the article. There is a necessity of transformation of contents of education for basic school. The expected results of liberal education are determined: self-determination in the surrounding world; valued orientations; creative application of formed competences; personality quality, positive vital position.

Keywords: fundamentalization training, humanization training, humanitarian education, competence, competence approach.

Література

1. Барановська О.В. Інформаційна компетенція: дидактичні підходи, технологія формування, передовий досвід: Практико-орієнтований посібник. [Текст] / О.В. Барановська. — Запоріжжя: Хортиця, 2008. — 141 с.
2. Бондар С.П. Компетентність особистості — інтегрований компонент навчальних досягнень учнів [Текст] / С.П. Бондар // Біологія і хімія в школі. — 2003. — № 2. — С. 8-9.
3. Гончаренко С.У. Фундаментальність чи вузький професіоналізм освіти [Текст] / С.У. Гончаренко // Дидактика професійної освіти: зб. наук. праць. — Хмельницький: ХНУ, 2004. — Вип. 1. — 208 с.
4. Гриншкун В.В. Особенности фундаментализации образования на современном этапе его развития [Текст] / В.В. Гриншкун, И.В. Левченко // Вестник РУДН. — 2011. — № 1. — С. 1-5. — (Сер. «Информатизация образования»).
5. Дмитриева М.А. Гуманитарные знания или гуманитарное знание? / Духовно-нравственные основы русской литературы: Сб. науч. статей. Ч. 2. — Кострома, 2007. — С. 263-264.
6. Єрмаков І.Г. Педагогіка життєтворчості: орієнтири для ХХІ століття. — Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: Науково-методичний збірник [Текст] / І.Г. Єрмаков. — К.: Контекст, 2000. — С. 18-19.
7. Єфремова Т.Ф. Новый толково-образовательный словарь русского языка: в 2 т. / Т.Ф. Єфремова. — М.: Русский язык, 2000. — Т. 2. — 1088 с. — С. 86.
8. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики [Текст] / Під заг. ред. О.В. Овчарук. — К.: К.І.С., 2004. — 112 с.
9. Равен Джон. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация [Текст] / Джон Равен / пер. с англ. — М.: Когнитив-Центр, 2002. — 396 с.
10. Трубачева С.Е., Корсакова О.К. Зміст сучасної шкільної освіти: дидактичний аспект [Текст] / Посібник. — К.: ФАДА ЛТД. — 2003. — 56 с.
11. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования [Текст] / А.В. Хуторской // Народное образование. — 2003. — № 2. — С. 58-64. — № 3.
12. Шишов С. Понятие компетенции в контексте качества образования [Текст] / С. Шишов // Стандарт и мониторинг в образовании. — 1999. — № 2. — С. 14-22.